

บทที่ 3

อนุภาคอัลฟาและวิธีการแทรก-เอทซ์

3.1 อนุภาคอัลฟา (Alpha Particle, ${}^4_2\alpha$, ${}^4_2\text{He}$)

อนุภาคอัลฟา ก้อนนิวเคลียสของอะตอมฮีเลียม ประกอบด้วยนิวตรอน และโปรตอน อย่างละ 2 อนุภาค มีขนาดประจุเท่ากับบวกสอง ในธรรมชาติทั่ว ๆ ไป อนุภาคอัลฟาส่วนใหญ่เกิดจากการสลายตัวของธาตุที่มีเลขอะตอม (atomic number) สูงกว่า 82 คือกึ่งแก่มีรัศมีขึ้นไป เช่น เรดอน-222 เรเดียม-226 และ อเมอริเซียม-241 เป็นต้น การสลายตัวให้อนุภาคอัลฟาจะให้ธาตุใหม่ที่มีเลขอะตอมลดลงไป 2 และเลขมวล (mass number) ลดลงไป 4 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พลังงานของอนุภาคอัลฟาที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ จะอยู่ในช่วง 4 - 9 MeV นอกจากนี้อนุภาคอัลฟายังเกิดจากปฏิกิริยานิวเคลียร์ เช่น ปฏิกิริยา (n, α) ปฏิกิริยา (p, α) เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

3.1.1 อันตรกิริยา (interaction) ของอนุภาคอัลฟา กับสสาร

เมื่ออนุภาคอัลฟาเคลื่อนที่ผ่านตัวกลางใด ๆ จะสูญเสียพลังงานเกือบทั้งหมด ในการชนกับอิเล็กตรอนของตัวกลาง เป็นผลทำให้มีการเกิดไอออน และความโลด (ionization and excitation) การสูญเสียพลังงานดังกล่าวเป็นไปอย่างรวดเร็ว อนุภาคอัลฟาจึงมีอำนาจทะลุทะลวงต่ำ อนุภาคอัลฟาจะรวมกับอิเล็กตรอนกลายเป็น อะตอมที่เป็นกลางของธาตุนั้นในที่สุด

เนื่องจากอนุภาคอัลฟามีมวลมากเมื่อเทียบกับอิเล็กตรอน ดังนั้นในการชนกับอิเล็กตรอนของตัวกลาง แทบจะไม่ทำให้อนุภาคอัลฟาเคลื่อนที่หักเหออกจากทิศทางเดิม จึงถือว่า อนุภาคอัลฟามีทางเดินเป็นเส้นตรง

อัตราการสูญเสียพลังงานของอนุภาคมีประจุหนัก (heavy charged particles) เป็นไปตามสมการที่เบเท (Bethe) และ บล็อก (Bloch) ทั่วไปดังนี้

คือ

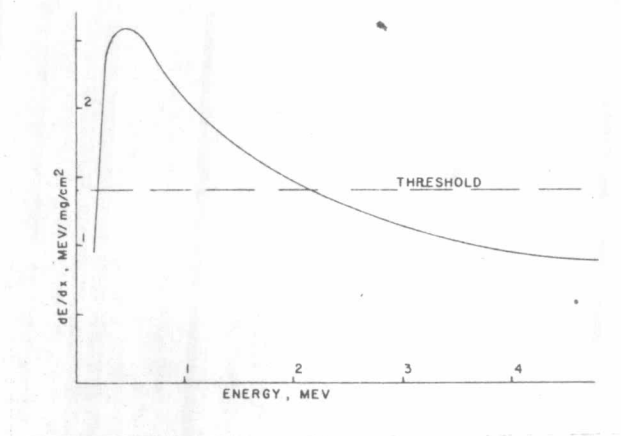
$$\frac{dE}{dX} = \frac{4\pi e^4 z^2 NZ}{m_0 V^2} \left[\ln \frac{2m_0 V^2}{I} - \ln(1 - \beta^2) - \beta^2 \right] \quad \dots (3.1)$$

เมื่อ	$\frac{dE}{dX}$	=	อัตราการสูญเสียพลังงาน
	e	=	ประจุของอิเล็กตรอน
	z	=	ขนาดประจุของอนุภาค
	m_0	=	มวลพัก (rest mass) ของอิเล็กตรอน
	N	=	ความหนาแน่นอะตอมของตัวกลาง
	Z	=	เลขอะตอมของตัวกลาง
	V	=	ความเร็วของอนุภาค
	c	=	ความเร็วของแสงในสูญญากาศ
	I	=	ค่าศักย์ของความโลดเฉลี่ย (mean excitation potential) ของตัวกลาง
	β	=	$\frac{V}{c}$

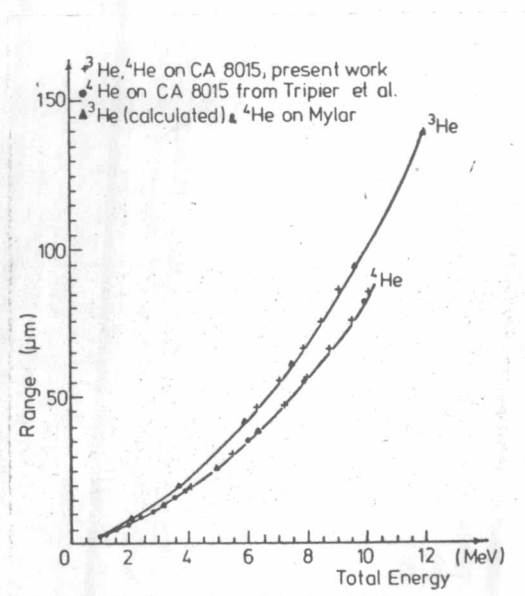
ตารางที่ 3.1 (29)

ค่า mean excitation potential ของก๊าซบางชนิด

Gas	$\bar{Z}$	I (eV)	I Z
He	2	36.0	18.0
Ne	10	125	12.5
A	18	198	11.0
Kr	36	396	11.0
Xe	54	529	9.8
air	7.22	30.1	11.1
H ₂	1	16.5	16.5
N ₂	7	81.2	11.6
O ₂	8	91.2	11.4
CO	7	81.2	11.6
CO ₂	7.35	118	16.0
CH ₄	2	41.6	20.8
C ₆ H ₆	2.25	45.9	20.6
C ₃ H ₈	2.36	48.0	20.3
C ₄ H ₁₀	2.43	45.5	18.7

รูปที่ 3.1 (34) อัตราการสูญเสียพลังงานของอนุภาคอัลฟาในเซลลูโลสไนเตรท

รูปที่ 3.2 (4) พิสัยของ ${}^3\text{He}$ และ ${}^4\text{He}$ ในเซลลูโลสไนเตรท CA 80-15 และ มายดาร์(mylar)

สำหรับอนุภาคอัลฟา พลังงานจลน์ E MeV จะหาอัตราการสูญเสียพลังงานในหน่วย MeV/cm ได้จาก

$$\frac{dE}{dX} = 3.79 \times 10^{-21} \frac{NZ}{E} \left[\ln \frac{2m_0 V^2}{I} - \ln(1 - \beta^2) - \beta^2 \right] \quad (14) \dots (3.2)$$

3.1.2 พิสัย (range) ของอนุภาคอัลฟา

พิสัยของอนุภาคอัลฟา หมายถึงระยะทางที่อนุภาคอัลฟาสามารถเคลื่อนที่ไกลที่สุดในตัวกลาง พิสัยจะแปรผันตรงกับพลังงานจลน์ ความสัมพันธ์ระหว่างพิสัยของอนุภาคอัลฟาในตัวกลางใด ๆ กับในอากาศแห้งที่อุณหภูมิ 15 องศาเซลเซียส ความดัน 1 บรรยากาศ เป็นไปตามกฎแบรกก์-คีลีแมน (Bragg-Kleeman rule) ดังนี้

$$R = 3.20 \times 10^{-4} \frac{\sqrt{A}}{\rho} R_a \quad (5), (10), (14), (29) \dots (3.3)$$

เมื่อ R = พิสัยของอนุภาคอัลฟาในตัวกลางใด ๆ ที่มีความหนาแน่น ρ เลขมวล A

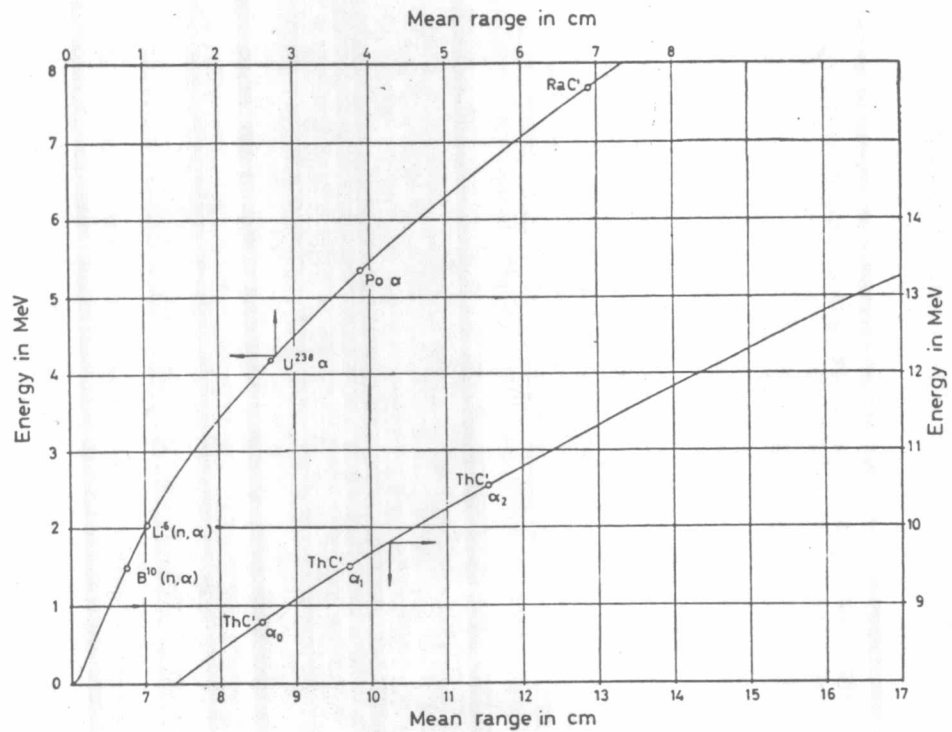
R_a = พิสัยของอนุภาคอัลฟาในอากาศแห้ง ที่อุณหภูมิ 15 องศาเซลเซียส ความดัน 1 บรรยากาศ ซึ่งอ่านได้จากรูปที่ 3.3

ในกรณีที่ตัวกลางเป็นของผสม ต้องใช้ค่า $\sqrt{A}^{eff}$ แทนค่า $\sqrt{A}$ โดยที่

$$\sqrt{A}^{eff} = \frac{n_1 A_1 + n_2 A_2 + \dots}{n_1 \sqrt{A_1} + n_2 \sqrt{A_2} + \dots} \quad (5), (10), (14), (29) \dots (3.4)$$

เมื่อ $\sqrt{A}^{eff}$ = ค่ายังผลของเลขมวล (effective mass number)

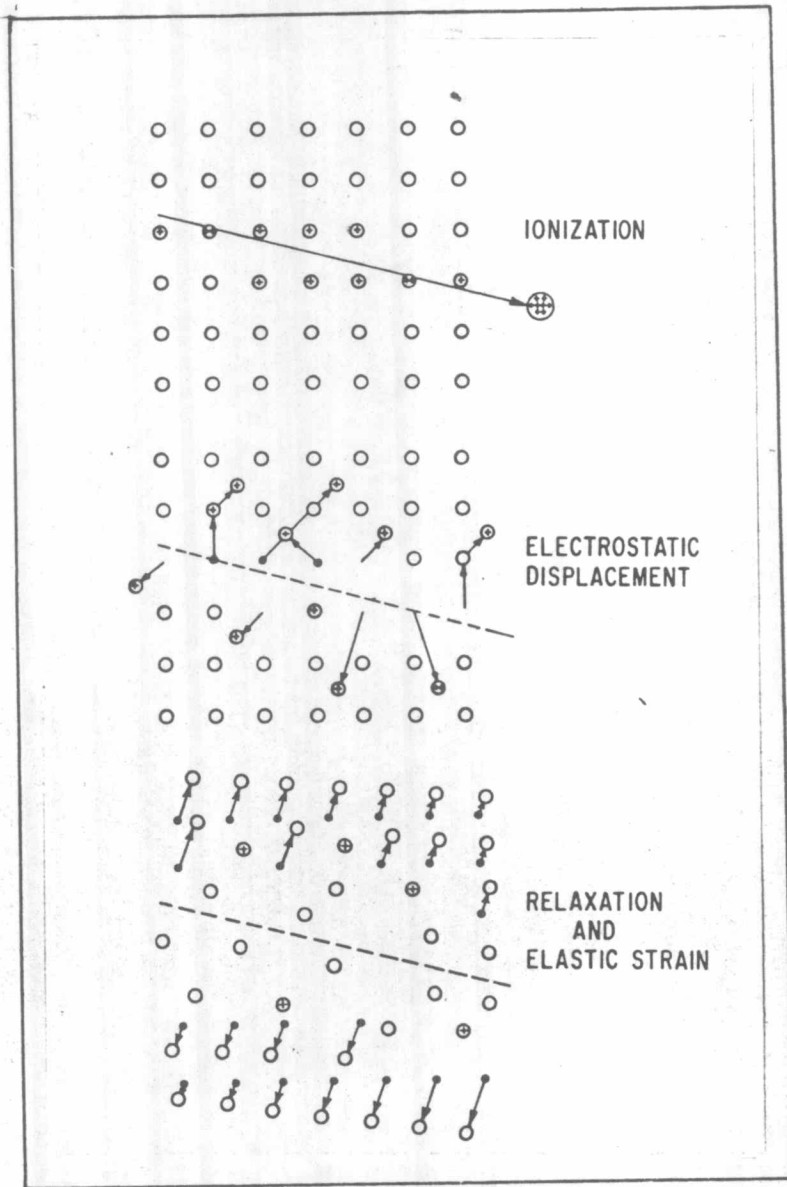
$n_1, n_2, \dots$ = ค่า atomic fraction ของธาตุที่มีเลขมวล $A_1, A_2, \dots$ ในของผสม

รูปที่ 3.3 (29) ความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานของอนุภาคอัลฟา กับพิสัย
ในอากาศแห้ง ที่อุณหภูมิ 15 องศาเซลเซียส ความดัน
1 บรรยากาศ

3.2 วิธีการแทรก-เอทซ์

เมื่ออนุภาคมีประจุวิ่งผ่านวัสดุที่เป็นฉนวนบางชนิด เช่น แก้ว ใยลวด ไมกา และพลาสติก จะเกิดรอยเล็ก ๆ ขึ้นตามทางที่อนุภาควิ่งผ่าน รอยเล็ก ๆ เหล่านี้สามารถมองเห็นได้โดยใช้กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน ถ้านำวัสดุดังกล่าวไปแช่ในสารละลายเคมีที่เหมาะสมเพื่อกัดรอย (etch) ให้โตขึ้น ก็สามารถมองเห็นรอยได้โดยใช้กล้องจุลทรรศน์ธรรมดา จำนวนรอยที่ปรากฏบนวัตถุขึ้นอยู่กับจำนวนอนุภาคมีประจุที่วิ่งผ่าน ดังนั้นวิธีการนี้จึงนำไปประยุกต์ในการวัดรังสีได้ แผ่นวัตถุที่กัดรอยดังกล่าวมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น แทรค-เอทซ์เคเทคเจอร์

รูปที่ 3.4 (11) แผนภาพอธิบายกลไกการเกิดรอย

ไดอิเล็กทริกแทรค ดีเทคเตอร์ (dielectric track detector) พลาสติกดีเทคเตอร์ (plastic detector) โซลิดสเตทแทรคดีเทคเตอร์ (solid state track detector หรือ SSTD) และ โซลิดสเตทนิวเคลียร์แทรคดีเทคเตอร์ (solid state nuclear track detector หรือ SSNTD) เป็นต้น

3.2.1 กลไกการเกิดรอย (Track Formation Mechanism)

นักฟิสิกส์หลายท่านได้ให้คำอธิบายกลไกในการเกิดรอยไว้ แต่คำอธิบายที่สมเหตุสมผลที่สุดและยอมรับกันเป็นคำอธิบายของ Fleischer และคณะ ซึ่งให้ไว้ในปี ค.ศ. 1965 เรียกว่า "ไอออน เอ็กซ์ปlosion spike" อธิบายว่า เมื่ออนุภาคมีประจุวิ่งผ่านตัวกลาง มีการสูญเสียพลังงานให้แก่อะตอมของตัวกลาง ทำให้อิเล็กตรอนในวงโคจรหลุดไป เป็นผลให้เกิดอะตอมที่มีประจุบวกขึ้นรอบ ๆ แนวทางที่อนุภาควิ่งผ่าน อะตอมที่มีประจุบวกเหล่านี้จะผลักซึ่งกันและกัน ต้องมีการจัดเรียงอะตอมใหม่เพื่อความสมดุล จึงเกิดช่องว่างขึ้นที่บริเวณนั้น สามารถมองเห็นได้ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน ในกรณีที่ตัวกลางเป็นตัวนำ (conductor) หรือกึ่งตัวนำ (semi-conductor) บางชนิด อะตอมที่ขาดอิเล็กตรอนสามารถจับเอาอิเล็กตรอนเข้าไปรวมได้อย่างรวดเร็วก่อนที่จะมีการจัดเรียงอะตอมใหม่ จึงไม่เกิดเป็นช่องว่างที่เห็นเป็นรอยอย่างเด่นชัดที่เป็นฉนวน

อนุภาคมีประจุของถ่ายเทพลังงานให้วัสดุตัวกลางมากกว่าค่าพลังงานวิกฤต (critical energy) ของวัสดุนั้น ๆ จึงจะปรากฏรอยขึ้น (อัตราการสูญเสียพลังงานของอนุภาคมีประจุชนิดหนึ่ง เป็นไปตามสมการ 3.1) นั่นก็หมายความว่า การเกิดรอยได้หรือไม่ได้นั้น ขึ้นอยู่กับชนิดและพลังงานของอนุภาคมีประจุ และชนิดของวัสดุ ซึ่งจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสม

3.2.2 การกัดกรอย (Etching)

เนื่องจากรอยของอนุภาคมีประจุที่เกิดขึ้นมีขนาดเล็กมาก ต้องส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนซึ่งมีราคาสูง จึงจำเป็นต้องทำการกัดกรอยด้วยสารเคมี ที่

ตารางที่ 3.2 (32)

สารละลายเคมีที่ใช้กัดรอยและค่าพลังงานวิกฤตของวัสดุบางชนิด

Material	Etchant	Critical Energy (MeV.cm ² /mg)
Phosphate glass	48 % HF	15
Mica	48 % HF	15
Mylar	6 N NaOH	5
Cellulose nitrate	6 N NaOH	2

ตารางที่ 3.3 (11)

ความไวในการบันทึกรอยของแผ่นบันทึกรอยบางชนิด

A. Inorganic Detectors		
Detector	Atomic Composition	Least Ionizing Ion Seen
Hypersthene	Mg _{1.5} Fe _{0.5} Si ₂ O ₆	100 MeV ⁵⁶ Fe
Olivine	MgFeSiO ₄	
Labradorite	Na ₂ Ca ₃ Al ₈ Si ₁₂ O ₄₀	
Zircon	ZrSiO ₄	
Bronzite	Mg _{1.7} Fe _{0.3} Si ₂ O ₆	
Enstatite	MgSiO ₃	
Diopside	CaMg(SiO ₃) ₂	170 MeV ⁵⁶ Fe
Augite	CaMg ₃ Fe ₃ Al ₂ Si ₄ O ₁₉	170 MeV ⁵⁶ Fe
Oligoclase	Na ₄ CaAl ₆ Si ₁₄ O ₄₀	4 MeV ²⁸ Si
Bytownite	NaCa ₄ Al ₉ Si ₁₁ O ₄₀	4 MeV ²⁸ Si

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

Detector	Atomic Composition	Least Ionizing Ion Seen
Orthoclase	$KAlSi_3O_8$	100 MeV ^{40}Ar
Quartz	SiO_2	100 MeV ^{40}Ar
Phlogopite Mica	$KMg_2Al_2Si_3O_{10}(OH)_2$	
Muscovite Mica	$KAl_3Si_3O_{10}(OH)_2$	2 MeV ^{20}Ne
Silica Glass	SiO_2	16 MeV ^{40}Ar
Flint Glass	$18SiO_2:4PbO:1.5Na_2O:K_2O$	2-4 MeV ^{20}Ne
Tektite Glass (Obsidian similar)	$22SiO_2:2Al_2O_3:FeO$	
Soda Lime Glass	$23SiO_2:5Na_2O:5CaO:Al_2O_3$	20 MeV ^{20}Ne
Phosphate Glass	$10P_2O_5:1.6BaO:Ag_2O:2K_2O:2Al_2O_3$	

B. Organic Detectors

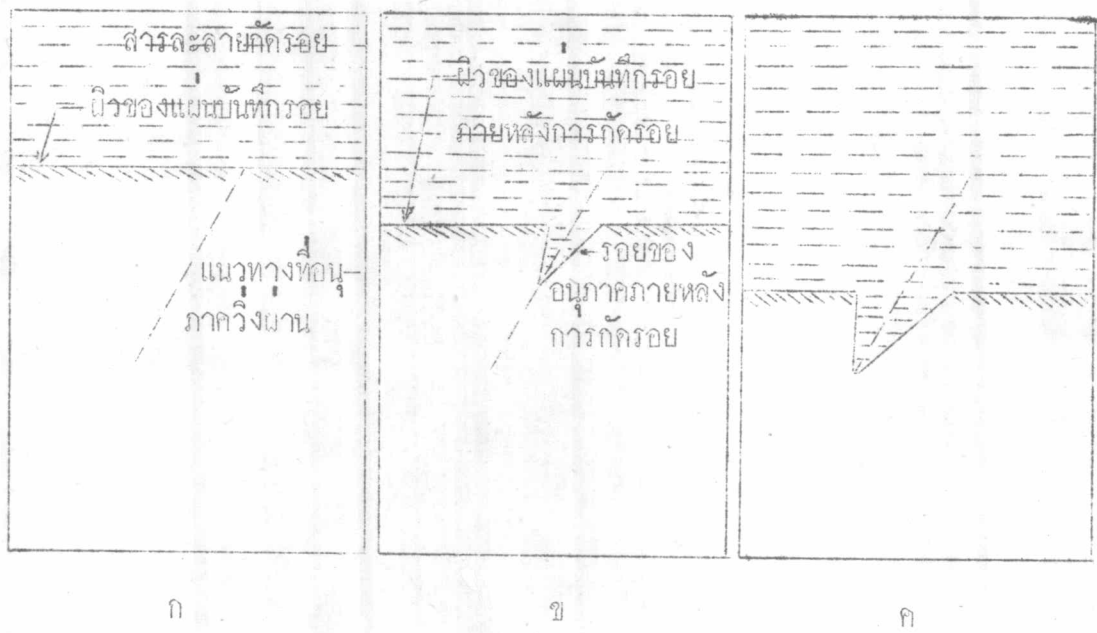
Detector	Atomic Composition	Least Ionizing Ion Seen
Amber	$C_2H_3O_2$	Full-energy fission fragments
Phenoplaste	C_7H_6O	
Polyethylene	CH_2	Fission fragments
Polystyrene	CH	
Polyvinylacetochloride	$C_6H_9O_2Cl$	42 MeV ^{32}S
Polyvinylchloride - Polyvinyledene chloride copolymer	$C_2H_3Cl + C_2H_2Cl_2$	42 MeV ^{32}S
Polyethylene Terephthalate (Cronar, Melinex)	$C_5H_4O_2$	
Polyimide	$C_{11}H_4O_4N_2$	36 MeV ^{16}O
Ionomeric Polyethylene (Surlyn)		36 MeV ^{16}O
Bisphenol A-polycarbonate (Lexan, Makrofol)	$C_{16}H_{14}O_3$	0.3 MeV ^4He
Polyoxymethylene (Delrin)	CH_2O	28 MeV ^{11}B
Polypropylene	CH_2	1 MeV ^4He
Polyvinylchloride	C_2H_3Cl	
Polymethylmethacralate (Plexiglas)	$C_5H_8O_2$	3 MeV ^4He
Cellulose Acetate Butyrate	$C_{12}H_{18}O_7$	
Cellulose Triacetate (Cellit, Triafol-T, Kodacel TA-401 unplasticized)	$C_3H_4O_2$	
Cellulose Nitrate (Daicell)	$C_6H_8O_9N_2$	0.55 MeV ^1H

Notes: Solid lines represent relatively clear separations; broken lines represent unclear but likely separations.

Many materials have different sensitivities depending on their exposure to oxygen, ultra-violet light, ..., and on the etchant used.

I 159068AX

เหมาะสม เพื่อให้สามารถเห็นได้ด้วยการกล้องจุลทรรศน์ธรรมดา บริเวณช่องว่างที่เกิดขึ้นตามทางที่อนุภาควิ่งผ่าน จะถูกสารเคมีกัดละลายออกมาได้เร็วกว่าบริเวณอื่น จึงทำให้รอยที่ปรากฏอยู่โตขึ้น จนมองเห็นได้ด้วยการกล้องจุลทรรศน์ธรรมดา การที่จะให้ได้รอยที่กัดแล้ว ชัดเจนมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของสารละลายเคมี อุณหภูมิ ความเข้มข้น และเวลาในการกัดรอย เป็นสำคัญ ซึ่งต้องได้มาจากการทดลองทั้งสิ้น เงื่อนไข

รูปที่ 3.5 แผนภาพแสดงการกัดรอยของอนุภาคบนแผ่นวัสดุ
บันทึกรอย

ในการกัดรอย (etching condition) สำหรับวัสดุบันทึกรอยบางชนิด ได้รวบรวมไว้ในตารางที่ 3.2 และในภาคผนวก

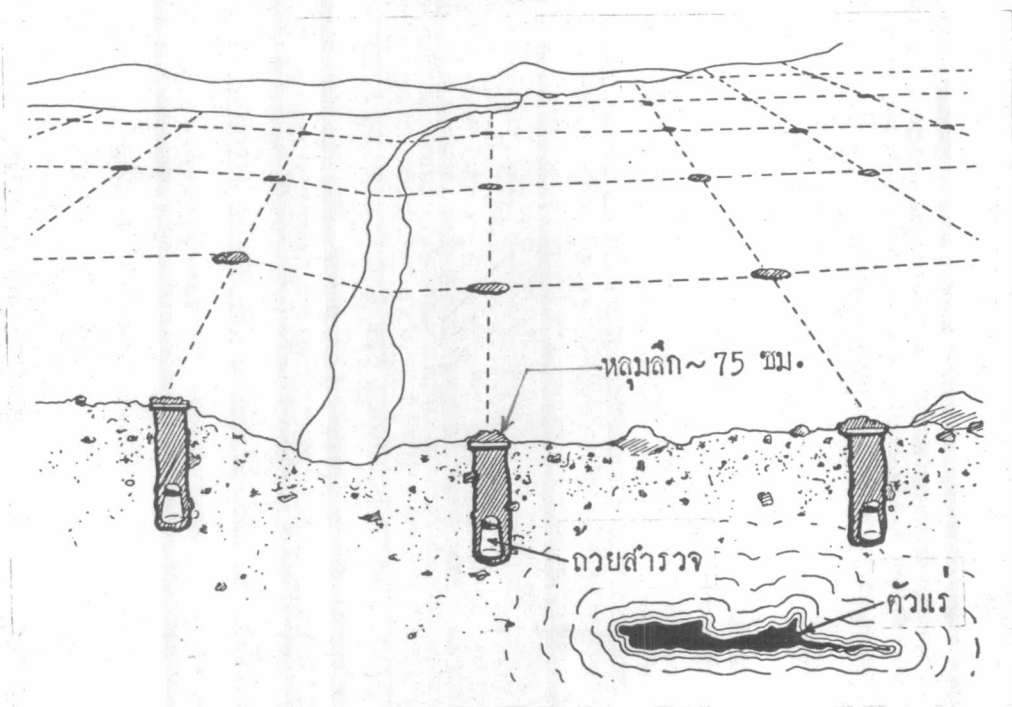
3.2.3 การนั้บรอย

การนั้บรอยเป็นการประเมินผลเพื่อความหนาแน่นรอยของอนุภาค บนแผ่นบันทึกรอย วิธีที่ใช้กันทั่วไปคือการนับจำนวนรอยด้วยการกล้องจุลทรรศน์ ในปัจจุบันการพัฒนาวิธีการนั้บรอยยังคงดำเนินอยู่ เพื่อที่จะหาวิธีที่สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้นและที่ใช้กันแล้ว เช่น

การนับรอยคล้ายสปาร์คเคาน์เตอร์ (spark counter) เป็นต้น

3.2.4 การประยุกต์วิธีการแทรก-เอทซ์ ในการสำรวจเรเนียม

การสำรวจเรเนียมด้วยวิธีนี้ต้องใช้แผ่นวัสดุที่มีที่กรอยที่มีความไวต่ออนุภาคอัลฟา เช่น เซลลูโลสอะซิเตท เซลลูโลสไนเตรท และโพลีคาร์บอเนต (polycarbonate) เป็นต้น เพื่อตรวจวัดอนุภาคอัลฟาที่เกิดจากการสลายตัวของกาซเรคอน แผ่นบันทึกกรอยนี้จะติดไว้ที่ก้นคานในของถ้วยสำรวจ ความสูงของถ้วยต้องมากกว่า 7 เซนติเมตร ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้อนุภาคอัลฟาจากต้นกำเนิดอื่น นอกจากจากกาซเรคอน มีโอกาสวิ่งไปถึงแผ่นบันทึกกรอย ในบริเวณพื้นที่ทำการสำรวจ จะขุดหลุมลึกลงไปประมาณ 75 เซนติเมตรหลาย ๆ หลุมแบบคี่กระแวง ดังแสดงในรูปที่ 3.6 แต่ละ

รูปที่ 3.6 แสดงการวางถ้วยสำรวจเรเนียมแบบ
แทรก-เอทซ์ ในบริเวณพื้นที่สำรวจ

หลุมมีถ้ำสำรวจวางอยู่ที่ก้นหลุมในลักษณะที่ว่าปากถ้ำวางลง ก๊าซเรดอนที่พุ่ง กระจาย
ออกมาจากตัวแร่ (ore body) เมื่อผ่านชั้นเมตาบอน ก๊าซบางส่วนจะถูกกักอยู่ใน
ถ้ำสำรวจ เมื่อสลายตัวอนุภาคอัลฟาที่เกิดขึ้นก็มีโอกาสที่จะวิ่ง ไปชนแผ่นบันทึกรอยได้
จำนวนรอยที่เกิดขึ้นเป็นปฏิภาคโดยตรงกับปริมาณก๊าซเรดอน ส่วนปริมาณก๊าซเรดอน
ขึ้นอยู่กับปริมาณยูเรเนียมในแร่ ดังนั้นความหนาแน่นของรอยอนุภาคอัลฟาที่ปรากฏบน
แผ่นบันทึกรอย สามารถบอกได้ว่าบริเวณพื้นที่สำรวจมียูเรเนียมหรือไม่